

РЕЦЕНЗИЯ

от доц. дсн Албена Накова

член на научно жури съгласно заповед № 2518/28.10.2024 г. за защита на дисертационния труд на Василка Кирилова Тасева на тема „Състояние на българското образование по време на социална криза (2010-2023)“ за придобиване на образователната и научна степен „доктор“ по професионално направление 3.1. Социология, антропология и науки за културата в ЮЗУ „Неофит Рилски“, Благоевград

Актуалност на дисертационния труд

Център на настоящата разработка е състоянието на българското образование в условията на социална криза. Безспорно е, че съвременният свят е свят на поликризи. Интересен обаче е начинът, по който Василка Тасева стига от безспорната поликризисност на обществото, включително зачестилите военни конфликти в последните години, заплахите за околната среда, силната поляризация на обществата, големите световни пандемии със сериозни последици за здравето и висока смъртност, до състоянието на образователната система, т.е начинът, по който обвързва двата основни центъра на своя труд – образованието и социалната криза - чрез човешкия фактор, който създава, направлява и ръководи кризите и който се формира и социализира в образователната система (макар и не единствено) и в зависимост от това целенасочено формиране може да има различно отношение към кризите, т.е. да клони към продуцирането на кризи или към тяхното разрешаване. Така тя по безспорен начин обосновава не просто актуалността и съвременната релевантност на своя дисертационен труд, но и неговата социологическа релевантност, поставяйки за разглеждане връзката и зависимостта между различни социални феномени, процеси и институции в обществото. В този смисъл може да се каже, че темата на дисертацията е актуална в различни парадигми – както чисто научно-изследователски, така и обществени. За обществената актуалност и даже за

конкретната практико-приложна стойност на труда допринася и фактът, че още в увода авторката е заявила намерението си постигнатите резултати, изводи и заключения да бъдат формулирани като предложения за последващи политики и мерки за функциониране и развитие на образователната система в условията на социални кризи. По този начин дисертационният труд на Василка Тасева се очертава като една реализация на възможността за взаимодействие между науката, стратегическото управление и публичните политики, на възможността за използване на научните достижения за целите на управлението, политиката и институциите.

Обща информация за дисертационния труд

Дисертационният труд на Василка Тасева на тема „Състояние на българското образование по време на социална криза (2010-2023)“ се състои се от увод, пет глави, заключение, библиография и 3 приложения, съдържащи инструментариума на проведените емпирични социологически изследвания, а именно въпросници за анкета с ученици и учители и въпросник за интервю/експертна оценка с експерти от сферата на образованието, в общ обем от 215 стандартни страници, от които 185 основен текст. В библиографията са цитирани 127 заглавия, от които 67 на български език и 60 на английски език.

Приложеният автореферат от 45 страници отговаря на съдържанието на дисертацията и на формалните изисквания за структурирането му. В него точно и ясно са представени структурата и съдържанието на дисертационния труд, изведени са основните реализирани приноси и са представени публикациите по темата на дисертацията.

Публикациите в тематичната област на дисертацията са 4, от които 2 статии в списание с отворен достъп, което повишава научната видимост на авторката и 2 статии в сборници от докторантски конференции, всичките на български език. Те напълно покриват минималните национални изисквания по чл. 2б, ал. 2 и 3 на

ЗРАСРБ и чл. 24 на Правилника за прилагане на ЗРАСРБ за присъждане на научната и образователна степен „доктор“.

Оценка на дисертационния труд

Структурата на дисертацията следва традиционния „канон“ за дисертационен труд. В Увода е очертана актуалността и значимостта на изследвания проблем, конкретизирани са обекта на изследването, основната цел и задачите, които определят структурирането на дисертационния труд, дефинирана е основната теза и са формулирани хипотези, подлежащи на проверка чрез резултатите от проведените авторови емпирични изследвания. Обоснована е също така спецификата на приложената методология, както и основните методи, използвани за набиране на информация. Като специално достойнство на работата следва да се отбележи използваният комплекс от изследователски методи, включващ качествени и количествени социологически методи, а именно: desk research (анализ на официални държавни документи, стратегии, доклади, статистически данни и друга официална информация от МОН и други министерства, ведомства и институции, също както и вторичен анализ на данни от проведени социологически изследвания по сходни теми), анкетни проучвания с ученици и учители, интервюта/експертни оценки с експерти от сферата на образованието, като изследователският инструментариум е разработен специално от автора за целите на дисертационния труд и провежданите проучвания. Допълнително за целите на анализите в дисертационния труд, освен социологическия подход, са приложени също така индуктивния и дедуктивния подходи, историческия подход и подходите на анализ и синтез.

Позитивен елемент в структурата на дисертацията са ясно изведените ограничения на анализа, който реално се фокусира само върху състоянието на средното образование в България и макар и да разглежда мащабната и многоаспектна социална криза, обхванала страната в периода 2010 – 2023 г., всъщност акцентът е върху функционирането на образователната система в режим

на дистанционно обучение в условията на кризата, отключена от Covid-19 пандемията в периода от началото на 2020-та до края на 2023-та година. Изрично е отбелязано също така, че доколкото проведените количествени изследвания не са представителни, направените изводи се отнасят само до изследваните съвкупности от ученици и учители, представяйки техните мнения и позиции, които обаче идентифицират проблеми и предлагат решения, които могат да бъдат евристични и продуктивни и във всяка друга ситуация на социална криза.

Изложението е структурирано от съдържателна гледна точка в пет глави, между които е налице логическа и теоретична последователност, приемственост и ясно очертани връзки, което е безспорно свидетелство за добро познаване от страна на Василка Тасева на изследваната проблематика и реализирано високо ниво на професионална компетентност.

Като несъмнено достойнство на дисертационния труд отчитам наличието на балансирана структура, съчетаваща теоретична разработка с емпирични резултати от проведени авторови изследвания, както и от вторичен анализ на данни от други социологически изследвания. Във връзка с това като постижение на дисертационния труд следва да се подчертае и успешното съчетаване на теоретичен с емпиричен подход към предмета на изследване, което позволява проникване в дълбочина на изследваните процеси и явления и обосноваване на изводите и заключенията. Съчетаването на тези подходи в дисертацията обуславя доброто структуриране на съдържанието в съответствие с поставените цели и задачи и обосноваването на изводите и заключенията. В тази връзка искам специално да подчертая, че в резултат от проведените емпирични изследвания Василка Тасева успява да докаже предварително заложените хипотези, което от една страна е доказателство за нивото на нейната компетентност по разработваната тема, което ѝ позволява формулирането на адекватни хипотези, които след това получават своето емпирично потвърждение и от друга страна, е показател за релевантността на приложената

изследователска методология и достоверността на набраните с нея емпирични данни.

Научни приноси и значимост на дисертационния труд

Като цяло приемам формулираните от Василка Тасева приноси в дисертационния труд, но бих казала, че те са формулирани прекалено общо. Във връзка с това искам да открия най-важните мое мнение приноси.

На първо място, това е основният извод, до който Василка Тасева достига в своя дисертационен труд, че всяка социална криза е фактор, който засяга и дестабилизира цялостната система на образованието, поради което са необходими съвместните усилия на всички субекти, участващи в образователната система за преодоляване на последиците и излизане от кризисното състояние. По този начин тя реализира един наистина социологически подход към обекта си на изследване, представяйки го като социален конструкт, чието съвременно състояние и функциониране е резултат на връзки и взаимодействия между изграждащите го елементи. И макар да смятам, че това е едно от най-значимите й постижения, всъщност към него е и основната ми забележка, тъй като от анализа в дисертационния труд отсъства един от основните субекти в образователната система – родителите. Проведените емпирични изследвания са с представителите на учениците, учителите и държавните институции (експертите), но не и с родители. И макар че могат да бъдат изведени и други субекти на образователния процес, които също липсват, но те по мое мнение не са така ключови, както родителите, особено ако се вземе предвид факта, че въвеждането на дистанционното обучение, както отбелязва самата авторка в дисертационния труд, много по-силно от преди ангажира и въвлича родителите в образователния процес.

На второ място, бих отбелязала изведената в дисертационния труд роля на кризата за засилване на дигиталните неравенства и в частност по отношение на децата с увреждания.

На трето място, заслужават специално отбелязване предложените в резултат на проведените изследвания и анализи в дисертационния труд мерки и препоръки за усъвършенстване на държавните политики в областта на образованието и по-конкретно мерките за реакция на кризи, сред които бих открила: нуждата от разработване на протоколи, процедури и стандарти за провеждане на дистанционно обучение на национално ниво; необходимостта от предоставяне на допълнителни ресурси за справяне с психичното натоварване от изолацията и прекомерното екранно време при учениците от типа на психологическа и ресурсна подкрепа; нуждата от организиране на групови събития с цел повишаване на ангажираността на родители и ученици с учебния процес; потребността от техническо обезпечаване на дистанционното обучение за ученици в неравностойно положение.

На четвърто място, е важно да се оцени значимостта на предложените мерки и препоръки за преодоляване на последствията от Covid кризата, които макар и изведени като резултат от нейното изучаване и насочени към преодоляване на последствията от нея, всъщност могат да бъдат разглеждани като притежаващи по-широка значимост и могат да се прилагат и в други ситуации при други социални кризи, а така също, макар формулирани на основата на анализ на националната система за образование, те могат да имат и по-широко международно приложение, факт, който самата авторка е отбелязала в своя дисертационен труд и който придава известна универсалност на постигнатите изводи и заключения.

И накрая, бих искала да отбележа и приноса на дисертационния труд за обогатяване на базата данни от емпирични изследвания у нас относно въздействието на Covid пандемията, които не са никак малко, но осъществените в рамките на това дисертационно изследване емпирични проучвания имат свой специфичен акцент и представляват специфичен принос към информационния масив от данни за въздействието на Covid пандемията конкретно в сферата на образованието.

В заключение ще кажа, че Василка Тасева е написала един заслужаващ висока оценка труд, който представлява принос едновременно към теорията и практиката на образованието и към теорията и практиката на преодоляването на кризи.

Всичко това ми дава основания да изразя своето категорично убеждение, че предложеният дисертационен труд „Състояние на българското образование по време на социална криза (2010-2023)“ с автор Василка Тасева отговаря на всички изисквания за присъждане на образователната и научна степен „доктор“ по докторска програма „Социология“ в професионално направление 3.1. Социология, антропология и науки за културата.

10.11.2024 г.

доц. дсн Албена Накова

REVIEW

by Assoc. Prof. DSc. Albena Nakova, concerning a Dissertation for acquiring the Educational and Scientific Degree “Doctor” in the Field of Higher Education 3.1. Sociology, Anthropology and Cultural Sciences

On the topic:

"State of Bulgarian Education in Times of Social Crisis (2010-2023)"

Author: Vasilka Taseva

Relevance of the thesis

This paper focuses on the state of Bulgarian education in the context of social crisis. It is undeniable that the modern world is a world of polycrises. Interesting, however, is the way in which Vasilka Taseva gets from the indisputable polycrisis of society, including the increased frequency of military conflicts in recent years, the threats to the environment, the strong polarization of societies, the major global pandemics with serious health consequences and high mortality, to the state of the education system, i.e. the way in which she links the two main focuses of her work - education and social crisis - through the human factor that creates, directs and manages crises and that is formed and socialized in the educational system (although not exclusively) and depending on this intentional formation can have a different attitude towards crises, i.e. tending to produce crises or to solve them. In this way, she indisputably justifies not only the topicality and contemporary relevance of her dissertation, but also its sociological relevance, questioning the relationship and dependence between various social phenomena, processes and institutions in society. In this sense, it can be said that the topic of the dissertation is relevant in different paradigms - both research and societal. The social relevance and even the concrete practical-applied value of the work is contributed by the fact that in the introduction the author has stated her intention to formulate the results, conclusions and findings as proposals for further policies and measures for the functioning and development of the education system in the

conditions of social crises. Vasilka Taseva's dissertation thus emerges as a realization of the possibility of interaction between science, strategic management and public policies, of the possibility of using scientific achievements for the purposes of management, policy and institutions.

General information about the dissertation

Vasilka Taseva's dissertation on "State of Bulgarian Education in Times of Social Crisis (2010-2023)" consists of an introduction, five chapters, a conclusion, a bibliography and 3 appendices containing the instruments for the empirical sociological research conducted, namely questionnaires for a survey with students and teachers and a questionnaire for an interview/expert evaluation with experts in the field of education, in a total volume of 215 standard pages, of which 185 main text. 127 titles are cited in the bibliography, of which 67 in Bulgarian and 60 in English.

The abstract consisting of 45 pages meets the content of the thesis and the formal requirements for its structuring. It presents exactly and precisely the structure and content of the dissertation, outlines the main contributions and the publications on the topic of the dissertation.

Publications in the thematic area of the dissertation are 4, including 2 articles in an open access journal, which increases the scientific visibility of the author, and 2 articles in proceedings of doctoral conferences, all in Bulgarian. They fully meet the minimum national requirements under Article 2b, paragraphs 2 and 3 of the Law for the Development of Academic Staff of the Republic of Bulgaria and Article 24 of the Regulations for its implementation for the award of the scientific and educational degree "Doctor".

Evaluation of the dissertation

The structure of the dissertation follows the traditional "canon" for a dissertation. The Introduction outlines the topicality and significance of the problem under study, specifies the object of the research, outlines the main aim and objectives that determine the

structuring of the dissertation, defines the main thesis and hypotheses to be tested by the results of the author's empirical studies. The specifics of the methodology applied as well as the main methods used for data collection are also justified. As a specific merit of the work should be noted the complex of research methods used, including qualitative and quantitative sociological methods, namely: desk research (analysis of official government documents, strategies, reports, statistics and other official information from the Ministry of Education and other ministries, departments and institutions, as well as secondary analysis of data from sociological studies conducted on similar topics), surveys with students and teachers, interviews/expert evaluations with experts in the field of education. All the research tools have been developed specifically by the author for the purposes of the dissertation and the studies conducted. In addition to the sociological approach, the inductive and deductive approaches, the historical approach and the approaches of analysis and synthesis are also applied for the purpose of analyses in the dissertation.

A positive element in the structure of the dissertation are the clearly outlined limitations of the analysis, which actually focuses only on the state of secondary education in Bulgaria and although it examines the large-scale and multifaceted social crisis that gripped the country in the period 2010 - 2023, the emphasis is actually on the functioning of the education system in distance learning mode in the conditions of the crisis triggered by the Covid-19 pandemic in the period from the beginning of 2020 to the end of 2023. It is also explicitly noted that insofar as the quantitative studies conducted are not representative, the conclusions drawn relate only to the studied populations of students and teachers, representing their opinions and positions, which, however, identify problems and propose solutions that can be heuristic and productive in any other situation of social crisis.

The text of the dissertation is structured in terms of content in five chapters, between which there is a logical and theoretical consistency, continuity and clearly outlined links, which is undeniable evidence of Vasilka Taseva's good knowledge of the issues under study and a high level of professional competence.

As an undoubted merit of the dissertation, I consider the existence of a balanced structure, combining theoretical elaboration with empirical results from the author's research, as well as from secondary analysis of data from other sociological studies. In this regard, the successful combination of a theoretical and empirical approach to the subject of the study should be highlighted as an achievement of the dissertation, which allows penetrating into the depth of the processes and phenomena under study and the validity of the conclusions. The combination of these approaches in the dissertation determines the good structuring of the content in accordance with the set goals and objectives and the reasoning of the conclusions. In this regard, I would like to particularly emphasize that as a result of the empirical research conducted, Vasilka Taseva was able to prove the previously set hypotheses, which, on the one hand, is a proof of the level of her competence in the developed topic, which allows her to formulate adequate hypotheses, which then receive their empirical confirmation and, on the other hand, is an indicator of the relevance of the applied research methodology and the credibility of the empirical data collected with it.

Scientific contributions and significance of the work

In general, I accept the contributions formulated by Vasilka Taseva in her dissertation, but I would say that they are formulated too generally. In this regard, I would like to highlight the most important contributions in my opinion.

First of all, this is the main conclusion that Vasilka Taseva reaches in her dissertation that any social crisis is a factor that affects and destabilizes the overall system of education, which is why the joint efforts of all actors involved in the education system are necessary to overcome the consequences and get out of the crisis situation. In this way, she implements a really sociological approach to the object of her research, presenting it as a social construct whose contemporary state and functioning is the result of connections and interactions between its constituent elements. And while I think this is one of her most significant achievements, it is actually my main criticism of it, as one of the main subjects

in the education system is absent from the analysis in this dissertation - namely the parents. The empirical surveys were conducted with the representatives of students, teachers and state institutions (experts), but not with parents. And although other subjects of the educational process can be identified, which are also missing, but they are in my opinion not as key as parents, especially if we take into account the fact that the introduction of distance learning, as the author herself notes in the dissertation, much more than before involves parents in the educational process.

Secondly, I would note the role of the crisis outlined in the thesis in reinforcing digital inequalities, particularly in relation to children with disabilities.

Thirdly, special mention should be made of the measures and recommendations proposed as a result of the research and analyses carried out in the dissertation for improving public policies in the field of education and, in particular, crisis response measures, among which I would highlight: the need to develop protocols, procedures, and standards for distance education at the national level; the need to provide additional resources to address the mental stress of isolation and excessive screen time for students in the form of psychological and resource support; the need to organize group events to increase the involvement of parents and students in the learning process; the need for technical support for distance learning for disadvantaged students.

Fourthly, it is important to assess the relevance of the proposed measures and recommendations for overcoming the consequences of the Covid crisis, which, although derived as a result of its study and aimed at overcoming its consequences, can in fact be seen as having a broader relevance and can be applied in other situations in other social crises, and also, although formulated on the basis of an analysis of the national education system, they can have a wider international application, a fact that the author herself has noted in her dissertation and which gives a certain universality to the conclusions and findings.

Finally, I would like to mention the contribution of this dissertation to enrich the database of empirical studies in our country on the impact of the Covid pandemic, which

are not at all few, but the empirical studies carried out within the framework of this dissertation have their own specific focus and represent a specific contribution to the information dataset on the impact of the Covid pandemic specifically in the field of education.

In conclusion, I will say that Vasilka Taseva has written a highly valuable work, which is a contribution both to the theory and practice of education and to the theory and practice of crisis management.

All this gives me reasons to express my firm conviction that the proposed dissertation "State of Bulgarian Education in Times of Social Crisis (2010-2023)" by Vasilka Taseva meets all the requirements for the award of the educational and scientific degree "PhD" in the doctoral program "Sociology" in the professional field 3.1. Sociology, Anthropology and Cultural Studies.

10.11.2024

Assoc. Prof. DSc Albena Nakova